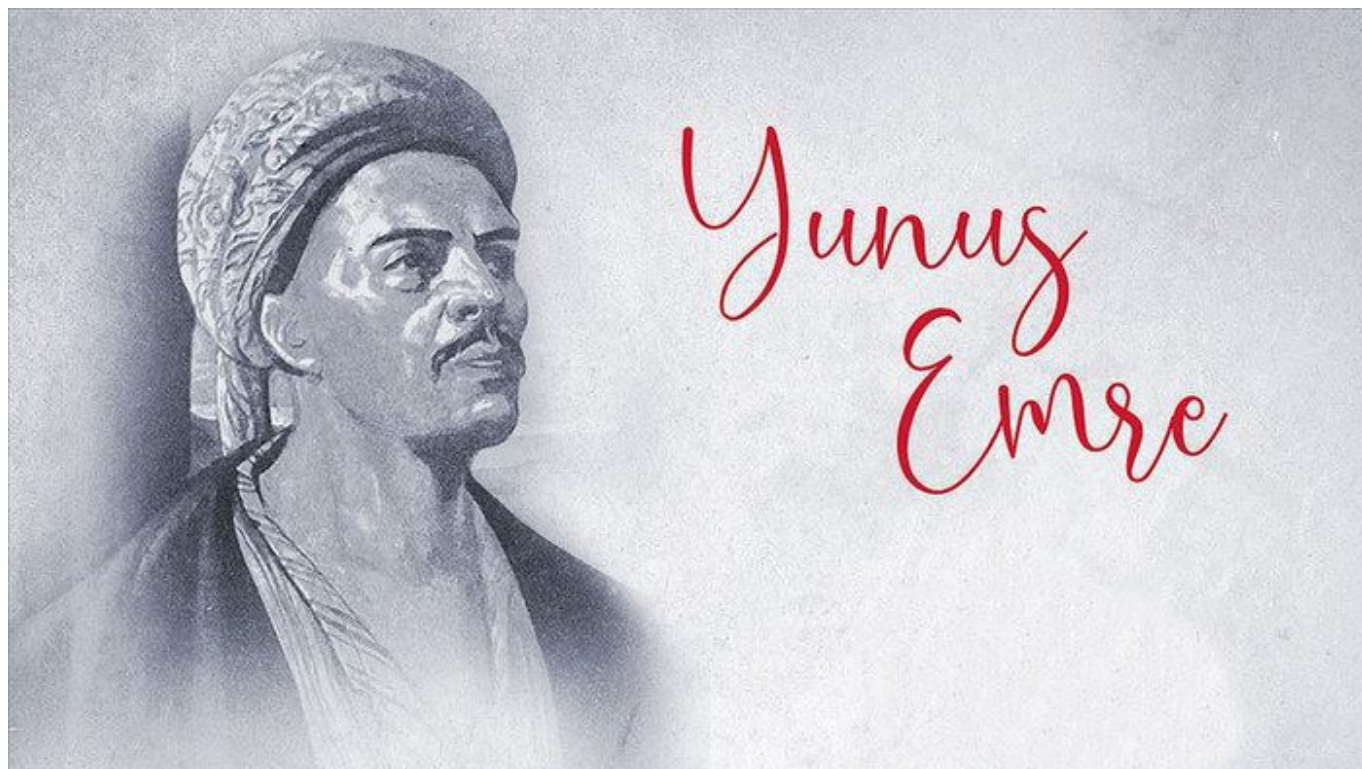

Ýunus Emräniň poeziýasyna bellikler

Category: Edebiýaty öwreniş, Goşgular, Kitapcy

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Ýunus Emräniň poeziýasyna bellikler ÝUNUS EMRÄNIŇ POEZIÝASYNA BELLIKLER

Garaşsyzlyk zamanasy biziň durmuşymyzyň ähli ugurlaryna ~ syýasata hem, ykdysadyýete hem, edebi, medeni gatnaşyklara hem täsirini ýetirdi. Dogrusy, durgunlygyň daglary eredi, dogan-dogana gol uzatdy, ot biten ýodalar arçaldy. Şu ýerde biziň gürrüňimiziň esasy obýekti bolan Ýunus Emräniň birje setiri ýada düşýär:

«Wagtyňyza häzir oluň...»

Hawa, ol wagtyň gadryny bilen, ony zer deýin ulanan kişi. Eýsem Ýunus Emre kim? Ilki bilen külli türkmeniň ruhy sütüni saýylýan hezreti Magtymguly Pyragynyň-da agzalýan şahsyýeti öz halypalarynyň biri saýandygyny, Ýunus Emräniň döredijilik «hazynasyna» tagzym edendigini aýtmalydyrys. Dogry, Magtymguly öz kyblagähi hem ylym atasy Döwletmämmet Azadyny hem, Hoja

Ahmet Ýasawyny hem, Nejmeddin Kubrany hem, Rabguzyny, Jamydyr, Nowaýyny hem... öz ruhy çeşmeleri hasaplapdyr. Bu barada belli türkmen alymlary Abdyrahman Mülkamanowyň, Gurbandurdy Geldiýewiň, Kakajan Ataýewiň, Jepbarberdi Gökleňowyň, Romanguly Mustakowyň kitaplarynda, makalalarynda bellenilip geçilýär.

Ýöne hernäme-de bolsa Ýunus Emräniň döredijiligi heniz doly, hemmetaraplaýyn, kämil derejede öwrenilenok. Aslynda-ha öňki sistema döwründe beýtmäge biziň aňymyza, elimize urlan göze görünmeýän «gandallar» päsgel beripdi. Indi şükür, ýollar, ýörelgeler, garaýyşlar üýtgedi, hakyt öz isleýşimizçe boldy. Saglyk bolsa Ýunus Emre atly türki edebiýatynda uly yz goýan äpet läheňiň döredijiligi düýpli, ylmy aspektler esasynda öwreniler. Şahyr Allany yns-u-jynsyň, umuman tebigatdaky hereketli närseleriň ählijesiniň hak hossary, iň ýakyny hasaplaýar. Muňa onuň aşaky setirlerem güwä geçýär:

*– Aň, eý Ýunus Rahmanyňy,
Dosta ulaşdyr janyňy,
Ne beslärsiň bu teniňi,
Ajaj oky ýetse gerek...*

Umuman, Ýunus Emrede Hudaý hakdaky şygrylar onuň döredijiliginiň içinden eriş-argaç bolup geçýär. Muňa onuň «Apar Aldah diýe-diýe», «Alla, saňa fundum elim», «Çagyrarýn, Möwlam seni», «Dilim seni söýlejek», «Hudanyň jogaby», «Köňlümizi şat eýledi», «Guraýyn ondan baraýyn», «Hak gapysyn açar oldum», «Azat olarmy ýa Reb», «Kimseler Haky bilmez» ýaly meşhur şygrylary arkaly doly göz ýetirmek bolýar.

Türkmen klassyky edebiýatynyň wekilleriniň döredijiligine Ýunus Emräniň ýetiren täsiri az-küş bolmandyr. Magtymgulydan soňky edebi wekilleriň ~ Andalybyň, Gaýybynyň, Mätäjiniň, Magrupynyň, Zelilinin döredijilik tärlerini içgin yzarlarsaň, muňa göz ýetirmek bolýar. Diýmek, onuň poeziýasy täsiriniň güýçlüdigi, halkylygy, durmuşdan üzňe däldigi, pelsepesiniň ýetikdigi, setirleriniň sazlaşyklydygy bilen tapawutlanýandyr. Bu bolsa edebi ykbalda uly bagtdyr.

Ýunus Emre türki dünýäde uly meşhurlyk gazanan söz ussatlarynyň biridir. Ol Jelaleddin Möwlaana Ahmet Fakyh, Geýikli Baba, Seýdi Balum ýaly şahyrlar bilen bir döwürde ýaşapdyr, olaryň atlary şahyryň şygrylarynda duş gelýär.

Ýunus Emre 1240-41-nji ýylda doglup, 82 ýaşynyň içinde aradan çykypdyr. Onuň ýaşan döwri Seljuklar dinastiýasynyň dargap, Osman Gazy eýýamynyň başlanan zamanyna gabat gelýär. Ol arap we pars dillerini suwara bilipdir, yslam ylmyndan we yslam taryhyndan, şonuň ýaly-da döwrüniň dünýewi ylymlaryndan oňat baş çykarypdyr. Şahyr Tapdyk Emre atly pire gol berip, welilik derejä ýetipdir. Şu ýerde bu şahyryň özgeleriňkä meňzemeýän edebi ykbaly, has takygy, döredijilik aýratynlygy hakda gürrüň etmek parzdyr. Ol aýratynlyk şahyryň türkmen-oguz edebi tärlerini özüne döredijilik akabasy edip saýlap alanlygydyr. Şondan öň bolsa edebiýatda arap-pars täsiri güýçli bolupdyr. A Ýunus Emre bolsa batyrgaýlyk bilen türki dilde şygry düzüş tärlerini saýlap alypdyr. Şol akym boýunça döreden goşgularam ony türki dilli edebiýatyň parlak ýyldyzlarynyň birine öwürdi. Ýene bir aýratynlygy, şahyryň Adam hem Haktagala meselesine uly üns berenligidir. Ýunus öz dünýägaraýşy boýunça panteist şahyrdyr. Ol ýalňyz ideýany: Adam we tebigat Haktagalanyň nurundan dörän zatlardyr diýen garaýşy öňe sürüpdir:

– *Daglar bile, daşlar bile,*
Çagyraryn Möwlam seni.
Säherlerde guşlar bile,
Çagyraryn Möwlam seni.

Ýunus okar diller bile,
Ol gumry-biller bile,
Haky söýen gullar bile,
Çagyraryn Möwlam seni.

Ýunus Emräniň milletiniň türk(men)digini Türkiýede çykarylan kitaplara we şu güne çenli belli bolan köp taryhy çeşmelere esaslanyp aýdýarlar. Ýunus Emräniň zamanyn-da arap-pars dilleriniň agalyk etmegi netijesinde egninden basylan türki diliň janlanmagy, döwlet dili derejesine göterilmegi hut

derwüş Yunus Emre bilen baglydyr. Derwüş Yunus diýilmeginiň sebäbi-de onuň şol döwürde meşhur ylym we medeniýet merkezi bolan Konýada bilim alyp, Tapdyk Emre atly pire gol bermegine we welilige ýetmeginde. Türki edebiýatyň kemala gelmeginde, häzirki zaman derejesine ösüp ýetmeginde söz ussady Yunus Emräniň roly uludyr. Beýik şahyr şol döwre çenli dowam edip gelýän agyr kitaby stilden ýüz dönderip, döreden eserlerini sada halkyň gepleşik dilinde ~ halk döredijiligine mahsus bolan düşnükli çeper stilde ýazmagy başarypdyr. Bu bolsa Yunus Emräniň öz ideýalaryny halkyň giň köpçüligine mümkingadar doly sasa dilde ýetirmek: mekdep-medrese sowady bolmadyk köpçüligiň we yslam ýörelgelerine, şerigata düşünip, kabul etmeklerini gazandyrmak yhlasyndan döräpdir. Onuň çeken zähmetiniň netijesinde yhlasy zaýa bolmandyr, hasyl bolupdyr. Yunus Emre öz döreden eserlerinde dünýewi-filosofiki, sosial meseleleriň ýany bilen Allatagala ylahy päklik, barlyk-ýokluk, durmuş-ölüm, dünýäniň panylygy ýaly yslam äleminde global möçberi eýeleýän problemalary gozgapdyr. Onuň eserleri yslam dininiň halk arasynda ornaşmagynda, pugtalanmagynda uly orna eýedir. Yunus Emräniň döredijiligi çeperçilik, leksik-poetik stil taýdan uly ähmiýete eýedir. Anadolyda täze bir edebi diliň ~ Günbatar türki ýazuw diliniň ösmegi, kemala gelmegi Yunus Emräniň ady bilen baglanyşyklydyr. Şahyryň döredijilik dünýäsine içgin aralaşsak onuň öz ýaşan jemgyýetinden halkynyň nägileligini, durmuşyň her hili pajygasyyna duş gelende-de ýaşaýşy unudanok, oňa akylly çözgütler bilen ýanaşmaga synanyşýar. Ol:

*Saña ybrat gerek ise, gel göre sen bu sinleri,
Ger daş isen, eriýesin bakyp görejek bunlary.*

Şunlar ki çokdur mallary, gör, nije oldy hallary,
Soñ uýy bir çömlek giýmiş, aňyn-da yokdur ýenleri.

Kany mülke benim diýen, köşk-u sara begenmiýen?
Şimdi bir öýde yatarlar, daşlar olmuş üstünleri.

...Kany ol şirin sözlüler, kany ol güneş yüzlüler?

Şeýle gaýyp olmuş bunlar, hiç bilinmez nyşanlary.

Bunlar bir wagt begler idi, gapyçylar, kerlar idi,
Gel, şimdi gör, bilmeýesin, beg kaýsydyr, ýa gullary.

– diýmek bilen bu pany, ýalançy dünýäde beg-gul diýip tapawutlanyp, eden-etdilik edip ýaşanyň bilen, deňlik bolmadygy bilen o dünýäde beg-guluň hemmesiniň deňdigini, bu dünýäde köşk-saraý edeniň o dünýä ýeňsiz kepen bilen gitjegiňi, gara toprak bilen aralaşjagyňy aýdýar. Şahyr jemgyýetde garyplar bilen baýlaryň arasyndaky agalyk edýän deňsizligi saýgaryp oňa göz ýetirip degerli baha berip bilipdir. Ol:

Kem duru ýoksullyldan niçeleriň barlygy...

ýa-da:

*Bir guluna atlar berip, awretu mal, jiftler berip,
Hem ýok biriniň puly, ol Rahymu Rahman benim*

– diýip zeýrenýär.

Häzir bize şeýle bir bagt nesip etdi. Ol bolsa Garaşsyz Türkmenistandaky uly-kiçi hemmäniň Ýunus Emräniň goşgular diwanyny ene dilinde okap bilýänligidir. Bu akaba işalla, geljekde has giňär, çuňlaşar. Sebäbi şahyr şoňa doly mynasyp.

Gülнар ÖWEZGYLYJOWA.

#garagum 97 Edebiýaty öwreniş